

FAMILIEVERBANDEN ALS EEN SPIEGEL

De dochters van Lot

Piet van Midden

Lot speelt in het boek Genesis de rol van spiegelfiguur van Abraham. Omdat het Abraham uiteindelijk goed vergaat, loopt het met Lot dus minder goed af. Hij wordt afgeschilderd als de mislukking van de familie. Waar zijn oom stichter wordt van het volk Israël, wordt Lot (zonder dat hij het doorheeft) stichter van de volkeren die Israëls grootste vijanden worden. Is alle hoop voor zijn nagedachtenis dan verloren?

Dr. P.J. van Midden is docent Hebreeuws aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg, predikant te Bergambacht en lid van de redactieraad van Interpretatie.

Lot... als je zijn levensverhaal gelezen hebt, is de conclusie al gauw dat hij als een wat zielefiguur getekend is. Hij komt niet verder dan het boek Genesis¹, waar hij als holbewoner eindigt met zijn twee naamloze dochters. Die ook nog eens zwanger van hem worden, zelfs zonder dat hij van iets weet. Het heeft hem inderdaad niet meegezeten, maar dat is ook de rol die hem is toebedeeld. Lot is er dankzij Abraham², als diens spiegelfiguur. Zonder Abraham is Lot nergens.

In deze bijdrage gaat het vooral om het slotstuk in zijn leven, een weinig verheffende apotheose. Maar ook dat hoort bij zijn rol, zullen we zien, als contrastfiguur van Abraham.

Het vijfde wiel aan de wagen

Lot komt voor het eerst ter sprake in Genesis 11. In de derde volkerenlijst die Genesis rijk is, die van Sem, lezen we in 11:26-28: 'Terach leefde zeventig jaar. Toen verwekte hij Abram, Nachor en en Haran. Dit zijn de verwekkingen van Terach: Terach verwekte Abram, Nachor en Haran; en Haran verwekte Lot. Toen stierf Haran voor het aangezicht van zijn vader, in zijn land, zijn bakermat, in Ur-Kasdim.'

Lot is dus het neefje van Abram. Zijn vader Haran sterft jong, nog bij het leven van diens vader Terach. In Ur-Kasdim, 'Ur der Chaldeeën'. Het woord Kasdim wordt in het Oude Testament vooral gebruikt om de Babyloniërs aan te duiden in hun rol als verwoesters van Jeruzalem en haar tempel. Daar, in dat vreselijke gebied, heeft de wieg van Abram en Lot gestaan. Wat ligt meer voor de hand dan daaruit te vertrekken? Terach komt dan ook tot een goede beslissing: hij neemt zijn zoon Abram en zijn kleinzoon Lot, en Sarai, z'n schoondochter, en hij laat hen Ur-Kasdim uittrekken om in Haran, in Noord Syrië te belanden. *wajjéšj'vu sjam*, 'daar vonden zij hun plek', schrijft de auteur veelzeggend (11:31). De eerste stappen zijn gezet. Maar ze zijn slechts halverwege en dat vindt Terach wel genoeg. Hij heeft zijn nieuwe land al gevonden en sterft in Haran. Niet in Ur-Kasdim en niet in het land dat JHWH zal laten zien, maar ergens tussenin. Haran is een tussenstation.

Als de familie in Haran dreigt te blijven hangen, spreekt JHWH Abram aan: 'Ga jij uit je land, je baker-

mat, je vaderhuis naar het land dat Ik je zal laten zien.' En hij gaat. *wajjélekh* 'itto lot... lezen we (12:4), 'Lot ging met hem mee.' Lot is niet de gangmaker in het gezelschap. Hij gaat mee. Hij wordt levenslang op sleeptouw genomen. Hij is volstrekt initiatiefloos. Dat wordt nog scherper getekend in hoofdstuk 13. Als Abram uit Egypte vertrekt, lezen we: lot 'immo.' 'Lot met hem' om in 13:5 te horen 'Oók Lot, (je weet wel) die met Abram meeging, had klein- en groot-vee.'

Ook Lot: het klinkt veelzeggend secundair. Niet alleen Abram was rijk, Lot had óók schapen... En niet mis te verstaan is die bijstelling: 'Lot, de gaande met Abram.' Met Abraham meegaan is zijn tweede natuur. Lot is een meegaande man.

Abraham, Lot en de volken

In hoofdstuk 13 vindt de grote scheiding plaats, die tussen de mannen broeders, Abram en Lot. Opnieuw is er sprake van een scheiding: eerst in Ur-Kasdim, toen in Haran, nu in Kanaän zelf, het land dat deze twee herdersvorsten samen niet verdraagt. Er moet gekozen worden en aan Lot is de eerste keus. Zijn blik dwaalt weg naar de regio van de Jordaan, naar de burenen waar het gras groener is en daar zoekt hij zijn nieuwe land. 'Hij zette zijn tent op 'ad s'edom, 'tot bij Sodom' (13:12). Hij schurkt tegen Sodom aan. Lot hoort enerzijds bij de stam van Abraham. Hij is een kleinzoon van Terach, maar anderzijds hoort hij nog bij de volken. De *gojim* kleven nog aan hem. Hij voelt zich er thuis, beter dan dat droge Kanaän dat niet eens twee herders met hun kudden aan kan. Daar ziet hij niets in. Lot gaat voor wat hij ziet, Abraham voor wat JHWH hem laat zien. Dat is het verschil: de wijze van waarnemen.

De keuze voor het wonen bij Sodom brengt hem geen voordeel. Hij wordt slachtoffer in een strijd tussen de koningen van het oosten en dat hij niet verdwijnt in de mist van de geschiedenis, komt opnieuw door Abram, die een leger uitrust en Lot bevrijdt. Lot is immers de 'zoon van Abrams broeder' (14:12). En weer vinden we 'Oók Lot, zijn broeder' bracht hij terug (14:16). Opnieuw dat secundaire óók.

Nu horen we een poosje niets van Lot. Hij zit daar bij Sodom maar de focus van de verteller is inmiddels gericht op het westen, waar Abraham en Sara wonen.

¹ 'Lot' komt als zelfstandige naam alleen voor in Gen. 11:27-31; 12:4-5; 13:1-5.8.10.11².12.14; 14:12.16; 19:1².5.6.9.10.12.14.15.18.23.29².30; verder slechts in combinaties, zoals 'de kinderen van Lot', 'de dochters van Lot', 'het kleinvee van Lot', in Deut. 29:19; Ps. 83:9; Gen. 19:36 en 13:7.

² In deze bijdrage gebruik ik de naam Abraham om de persoon in het algemeen aan te duiden. In tekstverwijzingen voor hoofdstuk 17:5 heet hij Abram. Van Sarai-Sara geldt hetzelfde.

Lot met zijn dochters en zijn vrouw
(die net omkijkt)
Tegelplateaux Basiliek St. Remi,
Reims.
Foto: Anton Sinke

We vinden nu hun lotgevallen beschreven, dat wil zeggen: hun kinderloosheid. Nadat een adoptieplan (de Syriër Eliëzer; 15:2) is afgewezen door JHWH, komt Sarai met de Egyptische Hagar als draagmoeder op de proppen. En zij raakt prompt zwanger – de volken hebben geen problemen met kinderen krijgen – en zij baart Abram een zoon: Ismaël. Maar hoort hij nu bij het volk van Abraham of bij de volken, de *gójim*? Je blijft in Genesis merken dat de familie van Abraham en Sara model staat voor de mensenfamilie. In die clan dient gekozen te worden en die keuze heeft te maken met een manier van zien. Van geloven dus.

In hoofdstuk 19 zwenkt de camera weer terug naar Sodom. Wat de lezer dan al vermoeden kan, is dat Abraham wel voor de redding van Sodom (lees: Lot) kan pleiten, maar dat in die stad geen *minjan* gevonden wordt; niet tien rechtvaardigen, als een kurk waarop de stad zou kunnen blijven drijven. Abraham kan er geen goed gevoel aan overhouden als de engelen bij hem vertrekken om die mogelijk laatste rechtvaardigen uit Sodom te redden. Als hij de volgende dag 's morgens vroeg naar het oosten kijkt, waar Sodom en Gomorra liggen, ziet hij de

rook nog opstijgen. Hij weet genoeg, of eigenlijk niet: hij weet niet dat God Lot heeft 'uitgeleid uit het midden van de omkering' (19:29).

Dochters en een vrouw uit het niets

In het voorafgaande hebben we onverwacht gehoord dat Lot kennelijk getrouwd is: hij heeft twee dochters en twee aanstaande schoonzons en een vrouw (in die volgorde 19:8.14). Van de dochters wordt expliciet gezegd dat ze met geen man gemeenschap hebben gehad (19:8). Prachtig vertelt de auteur over het losmakingsproces, of juist het gebrek eraan: hoe die schoonzons helemaal aan Sodom vastzitten, hoe die vrouw van Lot er wel uit gaat maar het uiteindelijk niet opbrengt om afstand te nemen; en hoe Lot en die dochters onder dwang worden gered.

De schoonzons beschouwen Lot, die hen probeert over te halen de stad snel te verlaten, als een grappenmaker: *m'tsacheeq* staat er, een participiale vorm van de stam *ts h q*, 'lachen, grappen maken'³. En wat opvalt: dochters en vrouw blijven, net als de aanstaande schoonzons, anoniem. Ze hebben niet voldoende betekenis om een naam toebedeeld te krijgen.

³ Dat is precies het werkwoord dat in de geschiedenis van Abraham en Sara zo'n prominente rol speelt: de aartsvader en -moeder lachen om het idee dat ze nog een kind zouden krijgen; een kind dat de naam *jitschaq*, *Isaäk*, 'lachertje' zou krijgen.

Het verhaal heeft een paar lijnen die je ook in de Jericho-geschiedenis vindt: een omgekeerde stad en daarin een rechtvaardige die overleeft. En die redding wordt met de familie gedeeld. Maar hier in Sodom wil niemand gered worden. De schoonzoon niet, de vrouw van Lot niet, die als een zoutpilaar blijft staan als ze omziet naar Sodom (19:26; Luc. 17:32) en eigenlijk ook Lot en zijn dochters niet: ze

Lot wordt gewaarschuwd door een engel
Basiliek St. Remi, Reims.
Foto: Anton Sinke

moeten bijna de stad uit gesleurd worden. Lot zou ten onder zijn gegaan als hij niet de zoon van Abrahams broeder was. 'God gedacht Abraham en Hij leidde Lot uit het midden van de omkering' lezen we in 19:29 veelzeggend. Hij mag dan het vijfde wiel aan de wagen zijn en op sleeptouw genomen zijn, maar daarvan profiteert hij wel. Als JHWH aan Abraham denkt, komt in zijn gedachte Lot mee. 'In jou zullen alle families van de aardbodem gezegend worden' had JHWH tegen Abram gezegd (12:3). Lot is de eerste die daarvan profijt heeft.

Blijvend op sleeptouw

Alle mooie toekomstplannen van Lot zijn op niets uitgelopen. Hij eindigt aan de zuidkant van de Zoutzee, in Soar, als holbewoner. Zo ben je iemand die ertoe doet, zo ben je Jan Boezeroen. Samen met zijn ongehuwde dochters zit hij in een grot en opnieuw is het niet Lot die het initiatief neemt. Ook nu laat hij zich voortslepen door anderen. De dochters overwegen dat ze geen man meer zullen vinden in dit land en ze voeren Lot dronken; en in zijn beschonkenheid verwekt hij een zoon, eerst bij zijn oudste, dan bij zijn jongste dochter. 'Hij wist van niets, toen ze zich bij hem neerlegde en weer opstond' vertelt de auteur er Lot excuserend bij (19:33-35). Als Lot er wel van geweten zou hebben, zou hij een probleem hebben gehad met de Tora in

verband met incest.⁴

Er worden twee kinderen geboren, Moab uit de oudste dochter en Ben-Ammi uit de jongste (19:37-38). Daarmee zijn twee volken geboren die als vijanden van Israël gelden.⁵

Ook in zijn nakomelingschap is Lot een spiegelbeeld van Abraham. Abraham krijgt twee zonen, Ismaël en Isaäk, tegenover de twee anonieme dochters van Lot. Na de bizarre verwekking van Lots (klein)zonen (zij zijn z'n kinderen en kleinkinderen tegelijk) volgt de bijzondere verwekking van Isaäk: 'JHWH kwam op bezoek bij Sara, zoals Hij had gezegd, en JHWH deed aan haar wat Hij had gesproken en Sara werd zwanger en zij baarde aan Abraham een zoon...' (21:1-2). De verwekking van Isaäk staat haaks op die van Moab en Ammon. Isaäk is helemaal het idee van JHWH, Abraham lijkt er niet eens aan te pas te komen. Isaäk is de *geschonken* zoon. Moab en Ben-Ammi zijn niet geschonken, maar geregeld, georganiseerd. 'Er is hier geen man behalve vader; we nemen een kind van hem' zeggen Lots dochters. En zo gebeurt het. En Lot... hij heeft niets te nemen, hij wordt genomen.

Onvoorzichtig uitstapje

Tot zover Genesis. Het volgende is meer een persoonlijke noot dan een bijbels-theologische overweging. Lot komt in de bijbel buiten Genesis niet verder dan de vermelding 'de kinderen van Lot'. Die Moabieten en Ammonieten zitten aan de oostkant van Dode Zee en Jordaan en als (half)broedervolk komen ze er slecht vanaf. Alleen al het geboorteverhaal van Moab en Ben-Ammi dient om deze volken negatief in de verf te zetten.

Toch komt Moab er in zekere zin ook positief vanaf: in de idylle van Ruth en Boaz. Koning David heeft Moabitisch bloed in de aderen. Als hij zijn ouders in veiligheid wil brengen voor Saul, doet hij dat in Moab (1 Sam. 22:3-4). Het is weliswaar zo dat de auteur van het boekje Ruth de Moabitische naamgeefster helemaal in de Israëlitische gemeenschap laat onderdompelen, en bovendien aan het nieuwgeboren kind Obed een Israëlitische moeder geeft door de buurvrouwen te laten uitroepen: 'Aan Noömi is een zoon geboren!' (Ruth 4:17), toch kun je er niet omheen dat juist de Moabitische Ruth zo'n belangrijke rol speelt: zonder deze Moabitische rechtvaardige bekeerling geen koning David! Stellig heeft het boekje Ruth ook tot doel gehad de afkomst van David glad te strijken. Maar in die doelstelling ligt ook enig herstel van Lot begrepen. Het is er een 'afspinsel' van. Via een *bypass* doet hij toch weer even mee. Lot en zijn anonieme dochters mogen dan niet meer genoemd worden, zijn achter-achterkleindochter Ruth des te meer. De lijnen van Abraham en Lot vloeien weer samen in Betlehem. Soms heelt de tijd veel wonden.

⁴ 'Niemand zal naderen tot zijn naaste bloedverwant, om de schaamte te ontbloeten: Ik ben JHWH' (Lev. 18:6).

⁵ 'Een Ammoniet of Moabiet zal niet in de gemeente van JHWH komen; zelfs hun tiende generatie zal nooit in de gemeente van JHWH komen' (Deut. 23:3).